

LOYIHA ISHI

MAVZU: O'quvchilarni tarixiy manbalar va qo'shimcha adabiyotlar bilan mustaqil ishlash ko'nikmalarini xosil qilish yo'llari.

ANNOTATSIYA

Bu loyiha ishida siz o'quvchilar tarixiy manbalar va adabiyotlardan qanday qilib foydalanish va tarixiy jarayonlar bilan foydalanish kerakligini o'rganadi. Yosh avlod o'rtasida manbalardan mustaqil foydalanish tushunchasi shakillanadi.

O'quvchilar tarix darsligida sodir bo'ladigan voqiyalarni tahlil qilabilishi va ularga o'z fikrini ishoda qila olishi lozim. Kimlar qaysi manbalarni o'rgangan va qaysi asarlar yozilganligini bilishi zarur.

O'quvchi tarixiy manbalarni o'zi idrok qila olishi uchun nazariy bilimlarni amalda ko'rishi va idrok qilishi bilimni o'zlashtirishga imkon beradi. Misol uchun Misr piramidalari mazusini o'tgan vaqtda shu piramidalarni ko'rsatish.

MUNDARIJA:

Kirish

Asosiy qism:

1. Loyiha ishi kansepsiyasi
2. Ilmiy bilishning umumiy usullari
3. Tarixiy manbalarni tahlil qilish ko‘nikmalari.
4. O‘quvchilar uchun tarixiy manbalar bilan ishlash usullari

Xulosa

Foydalanilgan manbalar va adabiyotlar

Loyiha ishi taqdimot

Kirish

“Hali suyagi qotmagan farzandlarimizni o'z holiga tashlab qo'ysak, tarbiyasi, ilmi va ma'naviyati bilan shug'ullanmasak, kelajakda ularning komil

insonlar bo'lib yetishmog'iga kim kafolat bera oladi? Biz jamiyatimiz, davlatimiz kelajagini kimlarning qo'lga topshiramiz"?¹

Prizedintimiz aytganiday bugungi kunda ta'lim sohasini rivojlantirish, dolzarbligicha qolmoqda. Bugungi kun yoshlari ta'lim ikkinchi darajaga qo'yayotganligi, o'qituvchilarga bo'lgan munosabatlar ta'limni orqaga ketishiga sabab bo'lmoqda. Hozir biz tayyorlagan loyiha ishida shunday jarayonlarga etibor qaratganmiz. Bollarni o'rgangan nazariy bilimlarini hayotga tadbiq qilishi va uni hayotda qo'llay olishi zarur. Bugungi kun yoshlari zamonaviy bilimlarni tezroq o'zlashtirmoqda, shu sababli ta'lim tajarayonlarini shunga qarab o'zlashtirihimiz zarurdir.“ Ta'lim sifatini yaxshilash maqsadida, avvalo, o'quv dasturlari, o'qituvchi va domlar uchun metodik qo'llanmalarni ilg'or xalqaro mezonlarga moslashtirish lozim.”²

Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq.³

Tarix fani o'quvchilarning o'tmishini, hozirgi jamiyatni tahlil qilish va kelajakni bashorat qilish darajasini oshirishda muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim talablari o'quvchilardan faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishni emas, balki mustaqil izlanish va tadqiqot ko'rinishiga ega bo'lishni ham talab qilmoqda. Tarixiy manbalar va qo'shimcha adabiyotlar bilan ishlash o'quvchilarga o'tmish hodisalarini o'z ichiga oladi. Lekin, ko'p sharoitda o'quvchilar bunday manbalar bilan ishlashda ishlab chiqarishga duch kelishadi, chunki ularda yetarli tajriba va uslubiy ko'proq yetishmaydi. Shu sababli, foydalanish tarixi ishida o'quvchilarni manbay manbalar va qo'shimcha adabiyotlar bilan mustaqil ishlashga o'rgatishning yo'llarini va ularga amaliy

¹ Karimov I.A yoshlar bilan uchrashuvdagi nutqidan. 2014 yil Toshkent

² Mirziyoyev Sh.M “Yangi O'zbekistonda erkin va ozod yashaylik 2023-yil Toshkent 13-bet”

³ Mirziyoyev.Sh.M Ta'lim tizimiga yanigcha yondashuv va islohotlardan
11.06.2024

yordam qo'llab-quvvatlash ishlab chiqarish ishlab chiqarish vazifa sifatida qaralmoqda.

Loyiha ishi kansepsiyasi

Loyiha ishining asosiy g'oyasi o'quvchilarni tarixiy manbalar va qo'shimcha adabiyotlar bilan mustaqil ishlashga o'rgatish orqali tahliliy analitik fikrlash, tanqidiy va o'z-o'zini rivojlantirish ko'rinishini kuzatishdan iborat. Ta'limda o'quvchilarning faqat darsliklarga tayanishi zamonaviy bilimlarni cheklab qo'yadi, shuning uchun tarixiy manbalar (masalan, hujjatlar, xatlar, arxeologik topilmalar) va qo'shimchalar (ilmiy maqolalar, monografiyalar, tarixiy hikoyalar) bilan ishlash o'quvchilar dunyoqarashini yanada kengaytirishni ta'minlaydi. Konsepsiyaning asosiy yo'nalishi – o'quvchilarni passiv bilim oluvchidan faol tadqiqotchi sifatida gavdalantirish.

1. Qadam: O'quvchilar o'qituvchi rahbarligida emas, balki o'zlari mustaqil o'rganishga jalb qilish.

2. Bosqichma-bosqich o'qitish: O'quvchilar tomonidan oddiy manbalardan olingan manbalardan, tahliliy hujjatlar va adabiyotlar bilan ishlashga o'rgatish.

3. Texnologik integratsiya: Zamonaviy kompyuter resurslari (elektron kutubxonalar, internetdagi arxivlar)ni o'quv jarayoniga jalb qilish.

Tarixiy manbalar bilan ishlashning o'ziga xosligi: Tarixiy manbalar o'quvchilarga dars jarayoniga tahliliy yondashishni, tarixiy jarayonlarni bir-biri bilan solishtira olishni, tarixiy davrni va jamiyatni yaxshiroq tushunishni ta'minlaydi, o'quvchilar tarixiy manbalarni faqatgina yozma shaklda o'rganmasdan, balki arxiv hujjatlari, intervyular, suratlar, video materiallar va boshqa turli shakllarda ham bo'lishini tushunadilar, har bir manba turining o'ziga xosligi va undagi ma'lumotlarning qanday talqin qilishini o'rganishadi.

Ilmiy bilishning umumiy usullari

Tadqiqot muvaffaqiyatli bo'lishi uchun usullarni to'g'ri tanlash lozim. Ilmiy bilishning usullari umumiy va maxsus usullarga bo'linadi. Fanlarning maxsus muammolarini yechish uchun maxsus usullarni qo'llash talab etiladi. Maxsus usullardan tashqari fanning hamma sohalarida butun tadqiqot davomida ishlatiladigan umumiy usullar ham mavjud. Ilmiy bilishning umumiy usullari 3 guruhga bo'linadi:

- 1) empirik tadqiqot usullari (kuzatish, taqqoslash, o'lchov, eksperiment);
- 2) empirik va nazariy tadqiqotlarda qo'llanadigan usullar (abstraktsiyalash, analiz va sintez, induksiya va deduksiya, modellash tirish.)

- 3) nazariy tadqiqotlarda qo'llanadigan usullar (abstraktlikdan aniqlikkada). Fanlararo tadqiqotlarning metodologik asosini ijtimoiy gumanitar fanlar obyektining umumiylik tashkil etadi, ularning predmetlari esa turlichadir. Ijtimoiy gumanitar fanlarning obyekti inson bo'lib, inson hayotining barcha jihatlari o'rganiladi. Shu bilan birgalikda tadqiqot usullari turlicha ekanligi ham ijtimoiy gumanitar fanlar predmetining o'ziga xos xususiyatini tashkil etadi. Tadqiqotchilar tomonidan bu masala turlicha yoritiladi. Masalan, T.Shiderning ta'kidlashicha, ijtimoiy fanlar usullariga ilmiy tahlil uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni aniqlash uchun insonlarni jalb qilishning barcha shakllari kiritiladi. Bu intervyu, so'rovnoma, ijtimoiy jarayonlarni kuzatishning barcha turlari. Tarixchi "ikkilamchi tahlil" bilan shug'ullanadi, chunki u ishlatayotgan barcha ma'lumotlar oldingi voqealar "qoldig'i" hisoblanadi. T.Papadopoulosning qayd etishicha, tarix diaxron tahlil sintez va tarixiy jarayonlarni tushuntirish, ijtimoiy fanlar esa sinxron tahlil, analiz funksional va vaqtga taalluqli bo'lmagan munosabatlar tahlil usulidan foydalanadi. Shu sababli yangi va eng yangi davrda tarixiy bilim boshqa ijtimoiy fanlar bilan chambarchas bog'liq holda rivojlandi. Buning asosiy sababi "ruh" va jamiyat haqidagi fanlarning ixtisoslashishi bilan bog'liq edi. XIX asrda va XIX - XX asr chegarasida bir qator mustaqil fanlar (sotsiologiya, psixologiya, jumladan, tarix va ijtimoiy psixologiya, antropologiya) vujudga keldi, ular jamiyatni, kishilar guruhini va insonlarni maxsus yondashuv hamda usullarni qo'llagan holda o'rgana olishlarini isbotlab

berdi. Mazkur fanlar tadqiqotlarining natijalari tarixchilarga kishilar mohiyatining ijtimoiy, etnik jamoalar a'zolari, ma'lum bir psixologiya va tasavvurlarning ifodalovchisi sifatida chuqurroq o'rganish imkoniyatini tug'dirdi. I.M.Saveleva va A.V.Poletayevlarning ta'kidlashlaricha, ijtimoiy va gumanitar fanlar bilan doimiy va davomli aloqalar tarix fani uchun yopiq bo'lgan zonalarga kirib borishga, yangi usullardan foydalanishga, tarixiy material bilan tajriba o'tkazish imkonini kengaytirdi. Bunday sintez natijasida tarix fani o'z davriga munosib ravishda davrining asosiy ilmiy mohiyatini tashkil etdi.

Ilmiy tadqiqotning ayrim usullari: kuzatish, analogiya, modellash, analiz, sintez, o'lchov, taqqoslash. Kuzatish inson hissiy organlari orqali faol bilish jarayonidir. Kuzatish nazariy va amaliy harakatlar asosi bo'lib xizmat qilishi uchun predmet va voqealarning xususiyatlari haqida ma'lumot berishi zarur. Bilishning samarali usuli bo'lishi uchun kuzatish bir nechta talabga javob berishi lozim: 1) rejali; 2) yo'naltirilgan; 3) faol; 4) tizimli. Ijtimoiy-gumanitar fanlarda kuzatish natijalari ko'p jihatdan kuzatuvchining shaxsiga, uning bilim ko'nikmalari, hayotiy qarashlariga va boshqa subyektiv omillarga bog'liq bo'ladi. Mazkur fanlarda oddiy (odatdagi) kuzatish (faktlar va hodisalar chetdan turib qayd etiladi) va ishtirokchilikka asoslangan (ichdan turib) kuzatish (bunda tadqiqotchi ma'lum ijtimoiy muhitga qo'shiladi, unga moslashadi va hodisalarni "ichdan" tahlil qiladi) farqlanadi. Psixologiyada kuzatishning o'z-o'zini kuzatish (introspeksiya) va empatiya (boshqa odamlarning ruhiy kechinmalariga kirib borish, ularning ichki dunyosi – sezgilari, fikrlari, xohish-istaklarini tushunishga intilish va h.k.) farqlanadi. Ijtimoiy eksperimentlar tobora rivojlanmoqda, ular ijtimoiy tashkil etish va jamiyatni boshqarishni oqilonalashtirishning yangi shakllarini amalda tatbiq etishga ko'maklashmoqda. Ijtimoiy eksperiment obyekti insonlarning ma'lum guruhi eksperimentning bevosita ishtirokchilaridan biri bo'lib, ularning manfaatlari bilan hisoblashishga to'g'ri keladi, tadqiqotchi esa o'zi o'rganayotgan vaziyatga bevosita qo'shiladi. Psixologiyada muayyan ruhiy faoliyat qanday shakllanishini aniqlash uchun

tajriba o'tkazilayotgan shaxs turli eksperimental sharoitlarga qo'yiladi va unga ma'lum masalalarni hal qilish taklif etiladi. Bunda murakkab ruhiy jarayonlarni shakllantirish va ularning tuzilishini yanada chuqurroq tadqiq qilish mumkin. Mazkur yondashuv pedagogik psixologiyada "shakllantiruvchi eksperiment" deb nomlanadi.

Tarixiy manbalarni tahlil qilish ko'nikmalari.

Tarixiy manbalarni tahlil qilish ko'nikmalari mavzusi tarix fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalishda turli xil bilimlar va ko'nikmalarning o'рни katta. Tarixiy manbalarni tahlil qilish tarixni o'rganish jarayonida muhim rol o'ynaydi, chunki aynan manbalar orqali tarixiy voqealar haqida to'g'ri va haqqoniy ma'lumot olish mumkin.

Tarixiy manbalarni tahlil qilish ko'nikmalari quyidagi qadamlar orqali rivojlantiriladi:

Manbalarning turlari: Birinchi navbatda tarixiy manbalarni ularning turiga qarab tasniflash muhimdir. Manbalar asosiy tasniflariga ko'ra yozma manbalar (masalan, solnomalar, hujjatlar, xatlar), og'zaki manbalar (afsonalar, rivoyatlar), moddiy manbalar (arxeologik topilmalar) va tasviriy manbalar (rasmlar, kartinalar) kabilarga ajratiladi.

Manbalarning kelib chiqishini aniqlash: Har bir manbaning kelib chiqishini, uning muallifini va yaratilgan davrini aniqlash muhim hisoblanadi. Bu esa manbaning ishonchliligini baholashda yordam beradi. Bu qadamda tarixchilar ko'pincha matnga qo'yilgan izohlar, sanadlar, muallifning tili va uslubiga e'tibor berishadi.

Matnni tekshirish: Tarixiy manbani tahlil qilishda uning matnini sinchkovlik bilan tekshirish lozim. Matndagi ma'lumotlarni o'zaro solishtirish va tekshirish orqali uning haqqoniyligini aniqlash mumkin.

Manbaning kontekstini tushunish: Har bir manba o'z davrining mahsulidir. Shu sababli, tarixiy manbani o'rganganda uning yaratilgan davridagi siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sharoitlarni inobatga olish zarur.

Tanqidiy tahlil qilish: Tarixchilar ko‘pincha tanqidiy tahlil qilish usulidan foydalanib, manbaning ishonchlilik darajasini aniqlashadi. Tanqidiy tahlil jarayonida manbaning muallifi tomonidan qanday omillar ta'sir etganini, nima uchun bunday ma'lumotlar yozilganligini va qaysi omillar manbaning mazmuniga ta'sir qilganligini aniqlashga harakat qiladilar.

Interpretatsiya va xulosa chiqarish: Tarixiy manbalar asosida to‘plangan ma'lumotlarni interpretatsiya qilish — tarixiy voqealarni to‘g‘ri anglab yetishda asosiy bosqich hisoblanadi. Bu jarayonda tarixchilar manbalar asosida o‘rganilayotgan voqealar haqida xulosa chiqaradilar va tarixiy voqealar orasida bog‘liqliklarni aniqlashga harakat qiladilar.

Texnologik vositalardan foydalanish: Zamonaviy texnologiyalar tarixiy manbalarni tahlil qilishda beqiyos yordam berishi mumkin. Masalan, turli matnlar orasida umumiylik va farqlarni aniqlash uchun maxsus dasturlar mavjud bo‘lib, ular orqali tarixchilar o‘z tadqiqotlarini aniqroq amalga oshira oladilar. Tarixiy manbalarni tahlil qilish jarayoni uzoq va mehnatkash faoliyat bo‘lib, tarixchilar uchun aniq va ishonchli ma'lumotlar to‘plashga sharoit yaratadi. Shu bois, ko‘plab universitetlar va ilmiy-tadqiqot institutlari bu ko‘nikmalarni rivojlantirishga katta e'tibor berib, maxsus dasturlar va kurslar orqali tarixchilarni tayyorlashadi. Bu jarayon ortidan olingan natijalar esa insoniyat tarixini chuqurroq va haqqoniyroq tushunishda katta ahamiyatga ega bo‘ladi. Tarixchilar bu vazifani muvaffaqiyatli bajarish uchun yuqorida keltirilgan ko‘nikmalarni mukammal egallashlari zarur.

O‘quvchilar uchun tarixiy manbalar bilan ishlash usullari:

O‘quvchilar uchun tarixiy manbalar bilan ishlash usullari mavzusi maktab va litseylardagi ta’lim jarayonida muhim hisoblanadi. Tarixiy manbalar bilan ishlash, o‘quvchilarning tarixiy tafakkurini yuksaltirish, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Ushbu jarayonda quyidagi usullar va strategiyalar muhim ahamiyat kasb etadi:

Manbalarni tasniflash: O‘quvchilar tarixiy manbalar turini tushunishlari zarur. Manbalar asosan birlamchi (quyosh bilan o‘sha davrda yaratilgan) va

ikkilamchi (o'tmish haqidagi informatsiyani qayta ishlaydigan) manbalarga bo'linadi. Birlamchi manbalarga suratlar, hujjatlar, kundaliklar, xatlar kabilar kiradi. Ikkilamchi manbalar esa tarixiy kitoblar, maqolalar va ensiklopediyalarni o'z ichiga oladi.

Kontekstual tahlil: Har bir manba o'z vaqtining mahsuli ekanligini tushuntirish muhim. Manbani tahlil qilishdan oldin uning yaratilgan davrida mavjud bo'lgan siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy sharoitlarni o'rganish kerak. Bu o'quvchilarga manbaning asl mohiyatini va tarixiy hodisa bilan bog'liqligini anglashga yordam beradi.

Manbalarni qiyoslash: Turli manbalar o'rtasidagi farqlarni tahlil qilish muhim. O'quvchilar bir xil tarixiy hodisa yoki shaxs haqida turli manbalarni topib, ularni solishtirishlari kerak. Bu usul tarixda turli nuqtai nazarlar mavjudligini va tarixiy faktlarning har xil talqin qilinishi mumkinligini ko'rsatadi.

Tanqidiy tahlil: O'quvchilar manbani tanqidiy tahlil qilishni o'rganishlari kerak. Bu jarayonda ular manbaning ishonchliligini, muallifning maqsadini va manbaning niyatini baholashlari zarur. Misol uchun, muallifning tarafkashligi manbada qanday aks etganligini aniqlash lozim.

Vaqt jadvali va xronologiyani o'rganish: Tarixiy manbalarni o'rganishda vaqtni to'g'ri taqsimlash muhim. O'quvchilar vaqt jadvalini tuzib, tarixiy voqealar ketma-ketligini tahlil qilishi zarur. Bu ularga tarixiy jarayonlarni yaxlit ko'rishga yordam beradi.

Savollar yaratish: Manbalar bilan ishlash jarayonida o'quvchilarni qiziqtirgan savollarni tuzish ko'nikmasini rivojlantirish juda muhim. Bu usul o'quvchilarni izlanishga, qo'shimcha ma'lumot izlashga va o'z qarashlarini shakllantirishga undaydi.

Manbalarning ahamiyatini tahlil qilish: Har bir manbaning qanday ma'lumot berishi va uning tarixiy voqelikni qanday yoritishi o'rganiladi. O'quvchilar manbaning naqadar muhim ekanligini, uning ta'sirini baholaydilar. Manba tilini tahlil qilish: Manbalardagi til va uslubning tushunilishi, uning

mazmunini anglash uchun juda zarur. Manbaning til xususiyatlari va uslubi o'quvchilarga muallifning nuqtai nazarini va maqsadini tushunishga yordam beradi.

Qayd etilgan usullar o'quvchilarni tarixiy materiallar bilan yanada samarali ishlashga, chuqurroq tushunishga va tarixiy tafakkurlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu usullar orqali o'quvchilar nafaqat tarixiy faktlarni yodlashga, balki ularni turli nuqtai nazarlardan tahlil qilishga ham imkoniyatlar yaratadi.

Mustaqil o'qishning ahamiyati va usullari

Yosh avlod shaxsida komil insonga xos fazilatlarni shakllantirishda sinfdan tashqari o'qish darslarining mazmunini tashkil etish shakllarini zamon talablari darajasiga ko'tarishni tushunib yetishmoqda. Yuksak texnologiyalar davrida, "hozirgi paytda yer yuzining qaysi chekkasida qanday bir voqea yuz bermasin, odamzot bu haqida dunyoning boshqa chekkasida zudlik bilan xabar topishi hech kimga sir emas"ligidan kelib chiqib, kompyuter, televideniylarning keng ommalashuvi sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil etishga katta mas'uliyat bilan yondashishni talab etadi. Har qanday holatda ham bolaga kitob o'qishni, kitobni tanlab o'qishni, unga to'g'ri munosabat bildirishni o'rgatish sinfdan tashqari o'qish darslarining vazifasidir.

S.Yaminovning "O'quvchilarni mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda ssenariyli o'qitish usulidan foydalanish" mavzusidagi ilmiy-tadqiqotida adabiy ta'lim jarayoniga ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash asosida, ya'ni ta'limning noan'anaviy shakllaridan foydalanish asosida o'quvchilarni faolligini oshirish hamda ssenariyli o'qitish yo'llari va usullari yoritib berilgan. Biroq boshlang'ich ta'limda sinfdan tashqari o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish bo'yicha maxsus keng ko'lamli ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmagan. Sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil etish bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan. Matbuotda bir qancha metodist va o'qituvchilarning maqolalari e'lon qilingan. Jumladan, professor Q. Abdullayeva, K. Qosimova, O. Safarov, S. Matchonov, B. Ma'qulova, T.

Adashboyev, X. G'ulomovalarning o'quv qo'llanmalari, metodik qo'llanmalari va maqolalari nashr etilgan. Ularda kitob tanlash tamoyillari, sinfdan tashqari o'qish darslari, mavzulari, yozuvchi va shoirlar bilan tashkil etiladigan uchrashuvlar, sinfdan tashqari o'qish darslarida yozuvchi va shoirlarning asarlarini o'rganish, sinfdan tashqari o'qish darslarida krossvordlar, ta'limiy o'yinlardan foydalanish masalasi ko'rib chiqilgan. Sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil etish bo'yicha B.Ma'qulova tadqiqot ishi olib borgan. Uning ishida ham o'quvchilar sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil etish borasida salmoqli fikrlar bayon qilingan, lekin hozirgi davr talabi bu ishlarni takomillashtirishni taqozo etadi. Sinfdan tashqari o'qish darslarida badiiy asarlarni o'rganish jarayonida interfaol usullarni tadbiq etish orqali matn mazmunini o'zlashtirish, badiiy tilini tahlil qilish, badiiy vositalarni o'rganish, asar mazmunini qayta hikoyalashga o'rgatish orqali o'quvchilarning nutqini o'stirish va fikrini uslubiy jihatdan to'g'ri va emotsional jihatdan ta'sirchan ifodalashga o'rgatish, inson, uning har tomonlama uyg'un kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlarini va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o'zgartirish respublikada amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchidir.

Mustaqil o'qishning ahamiyati va usullari dolzarb va muhim bo'lib, unga bag'ishlangan ma'lumotlar quyidagicha tavsiflanadi. Mustaqil o'qishning ahamiyati. Mustaqil o'qish insonning o'z bilimlarini kengaytirishda, yangi tushunchalarni egallashda va hayotiy tajribalarni boyitishda katta ahamiyat kasb etadi. Bunda shaxs tomonidan o'z vaqtini boshqarish, maqsadlarni belgilash va natijaga erishishga qaratilgan qobiliyatlar rivojlanadi. Mustaqil o'qishning quyidagi asosiy afzalliklari mavjud:

Bilim doirasini kengaytirish: Mustaqil o'qish orqali inson o'z sohasi yoki qiziqishlari doirasidagi bilimlarni mustahkamlaydi hamda yangi ma'lumotlarga ega bo'ladi. Bu esa unumli ishlash va samaradorlikni oshiradi.

Analitik fikrlash: O'qilgan materiallarni mustaqil ravishda tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Inson matning mazmunini tahlil qilish, asosiy fikrlarni ajratib olish va ularni o'z hayotiga tatbiq etishni o'rganadi.

Ehtiyojga qarab o'rganish: Mustaqil o'qish orqali shaxs o'zining qiziqishlari va ehtiyojlariga ko'ra materiallarni tanlaydi va o'rganadi. Bu bilim olish jarayonini shaxsiylashtiradi va motivatsiyani oshiradi.

Vaqtning samarali boshqarish: Mustaqil o'qish insondan vaqtning rejalashtirishini va uni unumli foydalanishni talab qiladi. Bu qobiliyatlar boshqa kunlik vazifalarda ham foydali bo'lishi mumkin.

Rejalashtirish va maqsad qo'yish: O'qishga kirishishdan avval maqsadlarni aniq qilib belgilash kerak. Bu ma'lum bir mavzu yoki kitobni o'rganish bo'lishi mumkin. Yaxshi ta'sir qilish uchun maqsadlar aniq, o'lchanadigan va vaqtli bo'lishi kerak.

Konspekt olish: O'qilgan matnlardan asosiy ma'lumotlarni qog'ozga tushirish yoki elektron shaklda qayd etish foydali bo'ladi. Konspektlar kelajakda materiallarni qayta ko'rib chiqishda yordam beradi va xotirani mustahkamlaydi. Matnni tahlil qilish: O'qish jarayonida matnni bo'laklarga bo'lib, har bir bo'lakning asosiy g'oyalarini ajratib olish muhimdir. Bu matnning chuqurroq tushunilishini ta'minlaydi.

Tavsiyalar va baholash: Mustaqil o'qish jarayoni davomida kitoblar yoki maqolalar bo'yicha internetda mavjud sharhlar va tavsiyalarni o'qish foydali bo'ladi. Bu o'rganayotgan mavzuni chuqurroq anglashga ko'mak beradi.

Qayta ko'rib chiqish va amaliyot: O'zlashtirgan bilimlarni qayta ko'rib chiqish va ularni amalda qo'llash bu o'rganish jarayonining ajralmas qismi. Tadqiqotlarga ko'ra, o'rganilgan ma'lumotlar amaliyotda qo'llanilsa, ular miyada uzoq muddat saqlanib qoladi.

Qiziqish uyg'otish: O'rganishni qiziqarli va mazmunli qilish uchun shaxsiy qiziqishlar va ehtiyojlarga mos keladigan mavzularni tanlash yaxshi natijalar beradi.

Statistik ma'lumotlar:

- Mustaqil o'qish qobiliyatlarini rivojlantirish ko'plab o'quvchilarni bilimlarini oshirish uchun tavsiya etadi.

- 2020 yilda o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, doimiy ravishda mustaqil o'qish bilan shug'ullangan shaxslar orasida bilimlarni tatqiq qilish qobiliyatlari 50% ga oshgan.

- Xalqaro ta'lim statistikasi agentliklari ma'lumotlariga ko'ra, pandemiya davrida onlayn o'quv materiallariga talab 70% ga o'sgan va bu mustaqil o'qishning qanchalik dolzarb ekanligini ko'rsatadi.

Mustaqil o'qish har bir shaxs ma'lum o'quv maqsadlariga erishishda va o'z hayotini yaxshilashda muhim ro'l o'ynaydi. To'g'ri usullarni tanlash esa mazkur jarayonni samarali va qiziqarli qiladi.

Tarixiy matnlarni tushunish strategiyalari: Tarixiy matnlarni tushunish strategiyalari tarixshunoslik, lingvistika va madaniy tadqiqotlar kabi turli sohalarda muhim mavzu hisoblanadi. Tarixiy matnlar, o'z davrining tilini, madaniyatini va ijtimoiy tuzilishini aks ettiruvchi hujjatlar sifatida ularni to'g'ri idrok qilish va tahlil qilish uchun alohida yondashuvlarni talab qiladi. Birinchi navbatda, tilshunoslik yondashuvi katta ahamiyatga ega. Tarixiy matnlarning til tuzilishi, leksikasi va grammatikasi zamonaviy til qoidalaridan sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Shu sababli, til o'zgarishlarini va eski til qoidalarini tushunish kerak. Misol uchun, o'zbek tilining eski shakllari, arab va fors tillaridan katta farq qilganligi bois, bu tillarning ta'sirini hisobga olish lozim. O'rta Osiyodagi tarixiy matnlar ko'pincha arab alifbosida yozilgan, shu bois undagi arabcha so'zlar va iboralarni tushunish muhim.

Ikkinchi strategiya kontekstual tahlil bo'ladi. Tarixiy matnlarni ularning yaratilgan zamon kontekstida o'rganish ularni to'g'ri tushunishga yordam beradi. Tarixiy hodisalar, muhit va muallifning niyatini hisobga olish kerak. O'sha davrning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy holati matnning ma'nosini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, Temurlarning davri haqida

yozilgan bir matnni tahlil qilayotganda, o'sha davrning ijtimoiy va siyosiy muhitini bilish zarur.

Uchinchi yondashuv madaniy kontekstni hisobga olishdir. Madaniy antropologiya usullari orqali o'sha davrning odatlari, urug'lararo munosabatlari, diniy e'tiqodlari va urf-odatlari to'g'risidagi bilimlar bilan matnni tahlil qilish mumkin. Tarixiy matnlar ma'lum bir madaniyatning mahsuli ekani sababli o'sha madaniyatni yaxshi bilish matnni to'g'riroq tushunishga imkon beradi.

To'rtinchi yondashuv zamonaviy texnologiyalardan foydalanishdir. Kompyuter dasturlari va sun'iy intellekt orqali matnlarni qayta tiklash, tarjima qilish va tahlil qilish juda qulay. Masalan, matnlarni raqamli formatda saqlash va ular ustida algoritmik tahlil o'tkazish orqali yanada chuqurroq tushunchalar hosil qilish mumkin bo'ladi.

Beshinchi yondashuv manbalarni tanqidiy tahlil qilishdir. Tarixiy matnlarni ishonchlilik va tarafkashlik nuqtai nazaridan tahlil qilish zarur. Shu tariqa matnning tarixiy haqiqati qanchalik to'g'ri aks ettirilganini baholash mumkin bo'ladi. Manba tanqidida matnning qachon, kim tomonidan va qanday sharoitda yozilganligini e'tiborga olish kerak.

Oltinchi yondashuv lingvistik parallelizmdir. Bunda bir davrga oid bir nechta matnlarni tahlil qilib, ularni solishtirish va umumiy qoidalar yoki xususiyatlarni aniqlash orqali tushunish jarayonini amalga oshirish mumkin. Masalan, turkiy til guruhiga oid matnlarni bir-biriga taqqoslab, tarixinchi muammolarni aniqlash va izohlash mumkin.

Yettinchi yondashuv tarjima va transliteratsiya metodikalaridan foydalanishdir. Ko'plab tarixiy matnlar o'zining asl tilida saqlanmasligi mumkin, shuning uchun ularni zamonaviy tilga tarjima qilishda to'g'ri metodika tanlash lozim. Shu sababdan, tarjimonlar va izohchilar tarixiy matnlarning aniq va xolis tushunilishini ta'minlash uchun alohida ehtiyotkorlik bilan yondashishlari zarur.

Bu strategiyalarning barchasi birgalikda ishlatilganda, tarixiy matnlarni chuqurroq va mukammalroq tushunishga yordam beradi. Ular orqali biz nafaqat

o'tmishimizni to'g'riroq anglaymiz, balki, madaniy va tilshunoslik boyligimizni ham boyitamiz.

Tarixiy hujjatlarning turlari va ularni tanish: Tariximizning turli davrlarida har xil yozuvlarda bitilgan hujjatlar, yorliqlar va ularning turlari, O'rta Osiyo xonliklarida ish yuritish xizmati, hujjatlar matniga qo'yilgan eng muhim talablar, hujjat turlari va ularning xususiyatlari, hujjatlarning mazmuniga ko'ra bo'linishi, xususiy, namunali hujjatlar, xizmat hujjatlari, shaxsiy hujjatlar, tashqi va ichki hujjatlar, hujjatlarning tayyorlanish xususiyati va darajasiga ko'ra tavsiflanishi.

Hujjatchilik o'zining uzoq tarixiga ega. Hujjatlar qadim zamonlardan beri olib borilgani ma'lum. Yozuvning paydo bo'lishi bilan bir vaqtda hujjatchilik rivojlana boshlangan, u kishilar o'rtasidagi muomala, fikr almashuv va bir - birini tushunish vositasini bajargan. Hujjatchilik asrlar mahsuloti bo'lib, u jamiyat tarixi bilan vevosita bog'liq. Ishlab chiqarish va davlat apparatidagi ish yuritishning o'zgarishi bilan hujjatchilik ham rivojlanadi va takomillashadi. Ishlab chiqarish va davlat apparatidagi ish yuritishning o'zgarishi bilan hujjatchilik ham rivojlanadi va takomillashadi. Jamiyatning taraqqiyoti hujjatchilik tizimida ham ma'lum o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Masalan: ibtidoiy tuzum davrida ham jamiyat a'zolari o'zaro munosabatlardagi muhim holatlarni qayd etib borishga ehtiyoj sezganlar. Tabiiyki, ehtiyoj natijasida o'sha tuzumga xos ibtidoiy hujjatlar yuzaga kelgan. Olim E. K'era o'zining "Oni pisali na gline" (M. 1984) asarida Bobil (Vavilion) davlatida eramizdan avvalgi 1792-1750 yillarda qonunlar majmui (Kodeksi), undan ham qadimroq 2112-2094 yillarda bo'lgan Ur-Nammu chiqargan qonunlari haqida ma'lumot beradi. Davrlar o'tishi bilan ijtimoiy-iqtisodiy tuzum o'zgargan, siyosiy munosabatlar takomillashgan. Shu bilan birga hujjatlar ham takomillashib borgan.

Tarixiy hujjatlar insoniyat tarixining turli davrlariga oid yozma, chop etilgan yoki boshqa shakldagi dalillarni o'zida aks ettiruvchi manbalardir. Ular tarixchilar, tadqiqotchilar va qiziquvchan shaxslar uchun muhim ahamiyatga ega, chunki ular o'tmish haqida aniq ma'lumotlarni olish va turli voqealar,

jarayonlar, ijtimoiy va siyosiy muhitlarni tushunishga yordam beradi. Tarixiy hujjatlar bir necha asosiy turlarga bo'linadi:

Rasmiy hujjatlar: Ushbu hujjatlar davlat yoki hukumat organlari tomonidan yaratilgan bo'lib, ular qonunlar, farmonlar, farmoyishlar, rasmiy hisobotlar va boshqa huquqiy va ma'muriy hujjatlarni o'z ichiga oladi. Rasmiy hujjatlar muayyan davrdagi davlat siyosati va boshqaruv tizimini o'rganishda asosiy manba hisoblanadi.

Shaxsiy hujjatlar: Bular shaxslar tomonidan yozilgan yoki qoldirilgan yozuvlar bo'lib, ular orasiga xatlar, kundaliklar, memoarlar, vasiyatnomalar kiradi. Ushbu hujjatlar maxsus shaxslarning hayoti, fikrlari va hissiyotlari haqida qimmatli ma'lumotlar beradi.

Matbaali materiallar: Kitoblar, gazetalar, jurnallar va boshqa matbaa mahsulotlari tarixiy davrning ommaviy axborot vositalarini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ular ma'lum bir davrda jamiyatdagi madaniyat, adabiyot va fikr tarzi to'g'risida tushuncha berishi mumkin.

Fotografiyalar va suratlar: Tasviriy materiallar tarixni vizual ko'rinishda yetkazish imkonini beradi. Ular jamiyatning turli davrlarida qanday ko'rinishda bo'lganligi to'g'risida tasavvur beradi va muayyan voqealar, shaxslar yoki joylarni aniqlashda yordam beradi.

Arxeologik va antropologik hujjatlar: Ushbu hujjatlar arxeologik qazishmalar natijasida topilgan artefaktlar, qoldiqlar va inson qoldiqlari asosida yaratiladi. Arxeologik buluntular tarixiy jarayonlarni va insoniyatning eng qadimgi davrlarini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Biznes hujjatlari: Buxgalteriya kitoblari, hisobotlar va korrespondensiyalar kabi hujjatlar turli tijorat tashkilotlarining faoliyatini va iqtisodiy hayotini o'rganish imkonini beradi.

Tasviriy san'at va me'moriy yodgorliklar: Me'moriy inshootlar, haykallar, rassomchilik asarlari madaniy va san'at tarixini o'rganish uchun asosiy manba hisoblanadi. Ular orqali o'sha davrdagi estetik tushunchalar va san'at tarixi haqidagi ma'lumotlar olinadi.

Qo'shma tashkilotlar hujjatlari: Masalan, xalqaro tashkilotlar yoki xalqaro qonun bo'yicha tashkil etilgan tashkilotlar tomonidan yaratilgan hujjatlar, ular orasida deklaratsiyalar, konvensiyalar va protokollar mavjud. Bu hujjatlar global miqyosda tarixiy va diplomatik munosabatlarni tushunishga yordam beradi. Har bir turdagi tarixiy hujjat o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi va ular bilan tanishgan kishi ma'lum bir tarixiy davr yoki voqea haqida kengroq tasavvurga ega bo'lishi mumkin. Hujjatlar bilan ishlashda ularning ishonchliligi, mazmuni va konteksti alohida e'tibor bilan ko'rib chiqilishi zarur. Bu jihatlardan bilan yaqindan tanishish va tahlil qilish orqali tarixiy jarayonlar, shaxslararo munosabatlar yoki ijtimoiy hodisalar haqida kengroq tushunchalar hosil qilish mumkin. Tarixiy hujjatlar faqatgina o'tmishni emas, balki uning natijalarini tahlil qilish va kelajak uchun dars olish imkoniyatini ham beradi.

Tarixiy qo'lyozmalar va ularni o'rganish usullari: Tarixiy tadqiqot uchun manbalarni turkumlashning ahamiyati; Turkumlashdagi asosiy tamoyillar; Manbalarni mazmuniga, kelib chiqishiga va yo'nalishiga qarab ajratish; Tarixiy manba; Manbalarning asosiy turlari: moddiy yodgorliklar, ma'naviy yodgorliklar; Tarixiy manbalarning shakl va mazmuniga qarab guruhlariga bo'linishi: moddiy (ashyoviy) manbalar; etnografik manbalar; lingvistik manbalar; og'zaki manbalar (folklor); Yozma manbalar; Yozma manbalarning asosiy xillari; Adabiy manbalar (yilnomalar, xronikalar va h.k.); Epik yodgorliklar; Aktlarga oid hujjatlar (yorliqlar, aktlar, xatlar, yuridik-qozixona hujjatlari va b.); Arxiv manbalari; Normativ va ijroiya hujjatlari; statistik materiallar tarixiy manba sifatida; Diplomatik hujjatlar; memuarlar; davriy matbuot; Manbalarni o'rganish: aniqlash, tiklash, tahlil qilish.; Manbalarni aniqlash va uning ilmiy ahamiyati; Manbalarni mavzular tartibida saralash va uning asosiy shartlari; Manbalarni tahlil qilish uslublari; Manbalarni tashqi va ichki belgilariga qarab tahlil qilish; Tarixiy manba haqida umumiy xulosalar chiqarish; O'rta Osiyoda ilk yozuvning shakllanishi; Turkiy bitiklar, ularning yozuvlari va aniqlangan joylari hamda turkiy manbalar borasida olib borilgan tadqiqotlar.; Kitobot san'ati, Qadimgi ieroglif yozuvlar va ularning tadqiq

etilishi; O'zbekiston Milliy arxivida tarixiy ahamiyatga ega arxiv hujjatlari; Qo'qon va Xiva xonligi hamda Buxoro amirligi tarixiga oid tarixiy manbalar hamda Rus sayyohlarining esdaliklari va sayohatnomalarning tarixchi olimlar tomonidan tadqiq etilishi.; Sayohatchilarning faoliyatiga oid ma'lumotlar.

Tarixiy qo'lyozmalar va ularni o'rganish usullari: Tarixiy qo'lyozmalar insoniyatning madaniy va ilmiy merosini o'zida mujassam etgan muhim manbalardan biridir. Bu qo'lyozmalar turli davrlarda, turli xalqlarga tegishli bo'lib, ularning madaniyati, ilmi, diniy qarashlari va turmush tarzini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tarixiy qo'lyozmalarni o'rganish bir qator usullarni talab qiladi, chunki ular asrlar davomida turli tabiiy va inson omillari ta'sirida shikastlangan bo'lishi mumkin.

Quyida tarixiy qo'lyozmalar va ularni o'rganish usullari haqida ma'lumot keltiriladi. Tarixiy qo'lyozmalarni o'rganish uchun bir necha asosiy usullar qo'llaniladi.

Paleografiya: Paleografiya qo'lyozmalarning yozuvlarini tahlil qilish san'ati va ilmidir. Bu usul yordamida qo'lyozmalarning qaysi davrga mansubligi, ularning mualliflari, yozuv uslublari va boshqa sifatlariga oid ma'lumotlar olinadi. Paleografiya, ayniqsa, turli yozuvlar (arab, lotin, devonagari va boshqalar)ni o'rganishda yordam beradi.

Kodikologiya: Kodikologiya qo'lyozma kitoblarini ularning jismoniy jihatlari bo'yicha o'rganish fanidir. Bu usul qo'lyozmalarning materiallari (pergament, papirus, qog'oz), bog'lanish usullari, buklanish usullari va boshqa fizik xususiyatlarni tahlil qilishga imkon beradi. Kodikologiya qo'lyozma asarlarning qanday sharoitlarda yaratilganini va saqlanganini tushunishga yordam beradi.

Filologiya: Filologiya til va matnlarni o'rganish fanidir. Bu usul yordamida qo'lyozmalardagi til xususiyatlari, matnlarning tahrirlari va ularning boshqa manbalar bilan bog'liqligi o'rganiladi. Filologiya yordamida qo'lyozmalar asl nusxa ekanligini yoxud keyinchalik tahrir qilinganligini aniqlash mumkin.

Tarixiy kontekstni o'rganish: Bu usulda qo'lyozmalar ularning yaratilgan davrlardagi tarixiy kontekst bilan o'rganiladi. Bu orqali qo'lyozmalarning qanday ijtimoiy, siyosiy va madaniy sharoitlarda yaratilgani tushuniladi. Tarixiy manbalar, arxeologik topilmalar va boshqa qo'lyozmalar bilan qiyosiy tahlil ham olib boriladi.

Radiokarbon tahlili: Radiokarbon tahlili qo'lyozmalarning yoshi haqida aniq ma'lumot olishga imkon beruvchi usullardan biridir. Ushbu usul yordamida qo'lyozmalarni tayyorlashda ishlatilgan materiallarning radioaktiv izotoplardan foydalangan holda yoshi aniqlanadi.

Konservatsiya va restavratsiya: Qo'lyozmalarni o'rganish bilan birga, ularni saqlash va asrab qolish muhim ahamiyat kasb etadi. Konservatsiya va restavratsiya usullari qo'lyozmalarni tabiiy va inson tomonidan keltirilgan shikastlanishlardan himoya qilishga qaratilgan. Bunga maxsus harorat va namlik sharoitlarida saqlash, kimyoviy moddalar bilan tozalash va restavratsiya ishlari kiradi.

Qo'lyozmalarni o'rganishda ko'pincha bir nechta usul birgalikda qo'llaniladi, bu esa ularning to'liq va aniq tahlilini ta'minlashga yordam beradi. Jumladan, tarixiy qo'lyozmalarni saqlab qolish va keyingi avlodlarga yetkazish maqsadida zamonaviy texnologiyalar ham qo'llanilmoqda. Raqamli texnologiyalar yordamida qo'lyozmalarning nusxalari yaratilmoqda va ular onlayn resurslar orqali keng ommaga taqdim etilmoqda, bu esa fan va ta'lim ahamiyatini yanada oshiradi.

Mustaqil izlanish va izlanuvchanlik ruhini shakllantirish

Mustaqil izlanish va izlanuvchanlik ruhini shakllantirish o'quv jarayonlarida muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayon yoshlarni o'z-o'zini o'rganishga va yangi bilimlar izlashga undaydi. Global miqyosda kuzatiladigan ta'lim tendensiyalarining ba'zilari quyidagi ko'rsatkichlar bilan belgilanadi: Mustaqil ta'lim olish ko'nikmalari: Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, talabalar orasida mustaqil ta'lim olish ko'nikmalari rivojlangan sari ularning rivojlanish salohiyatlari ham ortib boradi. Shu bilan birga, mustaqil izlanishni rivojlantirish,

muammolarni hal etish qobiliyatini oshirishga yordam beradi. Global statistika: UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, bugungi kunda dunyo bo'ylab o'quvchilarning deyarli 40% dan ortig'i muqobil o'qish usullaridan foydalanmoqda, bu mustaqil o'quvlar va izlanishlar ahamiyatini oshirmoqda. O'z-o'zini o'rganishga sarflangan vaqtlari: OECD tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, talabalarning haftalik o'zlashtirish vaqtlari 15-20 soatni tashkil qilishi kerak. Ushbu vaqtning bir qismi mustaqil o'qishga ajratilishi lozimligi ta'kidlanadi.

Onlayn resurslarning o'sishi: Cousera, EdX kabi onlayn ta'lim platformalarining o'sishi bilan mustaqil o'qish uchun imkoniyatlar kengayib bormoqda. Statistika ko'rsatkichlariga ko'ra, ushbu platformalarda millionlab foydalanuvchilar kurslardan foydalanib kelmoqda.

Mustaqil izlanuvchanlik darajasi: Tadqiqotlar asosida, ilg'or mamlakatlarda ta'lim tizimlari mustaqil izlanish ruhini shakllantirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Misol uchun, Finlandiyada o'quvchilarning mustaqil ravishda loyihalar va izlanishlar bilan shug'ullanishi ta'limning muhim qismi hisoblanadi.

Tarixiy manbalarni izlash va ulardan foydalangan holda tadqiqot olib borish

Tarixiy manbalarning turlarini quyidagicha tasniflash mumkin: Asosiy manbalar: Bu toifa o'z ichiga original hujjatlar, qo'lyozmalar, sanalar va xronologik ro'yxatlar, imperiya yoki davlat tomonidan chiqarilgan qarorlar kiradi. Asosiy manbalar voqealarning guvohi bo'lib, ular to'g'ridan-to'g'ri davrni yoki hodisani aks ettiradi.

Ikkinchi bosqich manbalari: Bular olimlar tomonidan yozilgan kitoblar, monografiyalar, ilmiy maqolalar va konferensiya materiallaridir. Ushbu manbalar vaziyatni sharhlaydi va tahlil qiladi, asosiy manbalarni asos qiladi.

Elektron manbalar: So'nggi yillarda elektron ma'lumotlarning ahamiyati ortib bordi. Internetda raqamli arxivlar, onlayn jurnal kutubxonalari va boshqa

elektron nashrlar mavjud. Bunday manbalardan foydalanish qulay, lekin ularning ishonchliligiga e'tibor berish kerak.

Tarixiy tadqiqot olib borishda quyidagi qadamlarga e'tibor qaratish lozim:

Mavzuning aniqligi: Tadqiqot muvaffaqiyatli bo'lishi uchun mavzuni aniq belgilash zarur. Bu tadqiqotning muayyan soha yoki davrga qaratilgan maqsadini belgilashni talab etadi.

Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish: Manbalardan olingan ma'lumotlarni yig'ib, tizimlashtirish kerak. Bu jarayon turli xil ma'lumotlarni taqqoslab, ishonchliligini tekshirishni ham o'z ichiga oladi.

Ilmiy metodlardan foydalanish: Tadqiqotda ilmiy-induktiv, deduktiv, statistik va boshqa metodlardan foydalanish mumkin. Har bir metod o'zining afzallik va kamchiliklariga ega, shuning uchun tadqiqotchi eng samarali metodni tanlashi zarur.

Natijalarni bayon etish va xulosalar: Tadqiqot jarayonida yig'ilgan ma'lumotlar asosida aniq va lo'nda xulosalar chiqarib, ularni ilmiy asoslangan holda bayon qilish talab etiladi. Bu nafaqat mavjud bilimlarni kengaytiradi, balki kelajakdagi tadqiqotlar uchun ham asos bo'lib xizmat qiladi.

Tarixiy tadqiqotlar jarayonida ma'lumotlar ishonchliligini tekshirish uchun bir nechta turli manbalar bilan solishtirish muhimdir. Xuddi shunday, tadqiqotning natijalari ham universitetlararo va xalqaro ilmiy jurnallarda nashr etilishi uchun maqsad sifatida olinishiga to'g'ri keladi. Bu esa tadqiqotning keng ilmiy doirada tan olinishi va muhokama qilinishi imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, tarixiy manbalarni izlash va ulardan foydalangan holda tadqiqot olib borish ilmiy izlanishlarning muhim masalasidir. Bu jarayon puxta rejalashtirish, muloqotlar o'rnatish, yana ijtimoiy va texnik vositalarni qo'llashni talab etuvchi murakkab va mas'uliyatli jarayondir. Tarixiy manbalar orqali o'tmishni chuqur o'rganib, tarixiy fanlar va umuman olganda ilm-fan rivojiga salmoqli hissa qo'shish mumkin.

Tarixiy adabiyotlar bilan ishlash texnikalari

Tarixiy adabiyotlar bilan ishlash texnikalari:

Tarixiy adabiyotlar bilan ishlash texnikalari ko'p qirrali va murakkab jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon tarixiy manbalarni, yozma hujjatlarni va boshqa turdagi materiallarni to'g'ri tushunish va tahlil qilishni talab qiladi. Ushbu usullar tarixchi va tadqiqotchilarga o'tgan asrlar haqida to'liqroq tasavvur hosil qilishga yordam beradi. Quyida tarixiy adabiyotlar bilan ishlash texnikalarining ba'zi asosiy usullari bayon etiladi:

Zamonaviylashtirish va kontekstualizatsiya qilish: Tarixiy matnlarni tushunish uchun ularning yozilgan davri va joyini, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy kontekstlarini bilish muhimdir. Masalan, biror tarixiy hujjatdagi ma'lumotlar o'sha davrda qabul qilingan normalar yoki voqealar bilan qanday bog'liqligini tushunish lozim. Bu usul matnni o'z davridagi kontekstdan ajratib ko'rib chiqishning oldini oladi.

O'qilayotgan matnning tili, uslubi va maqsadini tushunish muhim. Bunda matnni yozgan shaxsning mualliflik uslubi va tushunchalarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, matnning auditoriyasi va yozilish sabablarini aniqlash kerak.

Tarixiy tanqid: Tarixiy tanqid usuli orqali manbalarning ishonchliligi va haqqoniyligi tahlil qilinadi. Bu usul manbada keltirilgan ma'lumotlarning qanchalik to'g'ri va haqqoniyligini aniqlashni o'z ichiga oladi. Bunday tahlilda boshqa tarixiy manbalar yoki zamondoshlik ma'lumotlar bilan solishtirish tavsiya etiladi.

Intertekstual tahlil: Tarixiy adabiyotlarni o'rganishda boshqa matnlar yoki manbalar bilan bog'lanishlarini aniqlash zarur. Bu ular orasidagi o'xshashliklar va qarama-qarshiliklarni topishga yordam beradi, bu orqali matnning to'liq ma'nosini ochishga imkon beradi.

Kritik tarixiy muqoyasa: Bu usul orqali muayyan tarixiy voqealar yoki davrlar bir-biri bilan solishtiriladi. Bu orqali tarixchi bitta muayyan davrning

boshqa davrga qanday ta'sir qilganligini va qanday o'zgarganligini aniqlashi mumkin.

Sanadan foydalanish va xronologiya tuzish: Tarixiy voqealar ketma-ketligini tuzish va aniqlash orqali ma'lum bir voqeaning oldi-qochdi holatlarini baholash va ularning o'zaro bog'liqligini tushunish mumkin.

Matnlarni tarjima qilish va shifrlash: Ko'pincha tarixiy dokumentlar o'zining asli tilida qiyin tushunilishi yoki eski tilda bo'lishi mumkin. Bu yerda tarjimonlik va shifrlash bilimlaridan foydalaniladi.

Tarixiy demografiya va statistika: Bu usul orqali aholi soni, tarkibi va strukturasi o'rganiladi. Tarixiy demografik ma'lumotlar jamiyatning turmush tarzini va rivojlanishini tahlil qilishga imkon beradi.

Iqtisodiy tahlil: Tarixiy adabiyotlar va hujjatlar yordamida o'tmishdagi iqtisodiy sharoitlar, savdo, ishlab chiqarish va tovar-taqsimot jarayonlari tahlil qilinadi. Bu metod o'tmishdagi iqtisodiy rivojlanishni tushunishga yordam beradi.

Ijtimoiy va madaniy tahlil: Madaniyat va jamiyat haqidagi tushunchalarni yaxshiroq tushunish uchun ijtimoiy va madaniy omillarni tahlil qilish muhimdir. Bu turli davrlardagi ijtimoiy struktura, urf-odatlar va qadriyatlarni o'rganishga yordam beradi.

Ushbu texnikalar tarixiy adabiyotlarni chuqur va keng qamrovda tahlil qilish, o'rganish va tadqiq qilishda qo'llaniladi. Har bir usul maxsus bilim, tajriba va malakaga ega bo'lishi kerak. Tarix bilan shug'ullanuvchi tadqiqotchilar, olimlar va o'quvchilar bu usullardan unumli foydalanib, tarix kitoblari va hujjatlarini yaxshiroq tushuna oladilar.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz joizki, o'quvchilarni tarixiy manbalar va qo'shimcha adabiyotlar bilan mustaqil ishlashga o'rgatish uchun o'qituvchilar yo'naltirilgan mashg'ulotlar, guruh ishlari, mustaqil tadqiqot, zamonaviy texnologiya va amaliy mashg'ulotlardan foydalanishlari maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Tadqiqot jarayonida tarixiy manbalar va qo'shimcha adabiyotlarning o'quv jarayonidagi ahamiyati, o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatish usullari va bu usullarni maktab darslarida qo'llash yo'llari ko'rib chiqildi.

Tarixiy manbalar va qo'shimcha adabiyotlar o'quvchilarga o'tmishni chuqurroq o'rganishga yordam bergani holda, darslikdan farqli o'laroq, tarixiy bilimlarini jonli tarzda ko'rib, tasavvur qila olish imkonini beradi, go'yoki o'sha davrga-o'tmishdagi buyuk hodisalarga tushib qolgandek his etishlarini ta'minlaydi. Buning natijasida o'quvchilar tarix zarvaraqlaridagi yoziquklarni o'z xotirlarida yaxshiroq saqlab qolishadi.

Ikkinchidan, o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatish uchun taklif qilingan usullar quyidagicha: darslarda manbalar bilan ishlashni yaratish, amaliy mashg'ulotlar, guruh hamda individual ishlarni samarali qaror qabul qilish. Bu usullar o'quvchilarni darslarda faol ishtirok etishga, o'z fikrlarini tuzatishga va tanqidiy fikrlashga o'rgatadi. Masalan, guruhlarga asoslangan bo'lsa, o'quvchilarni hamkorlikda ishlashga undaydi, individualikka asoslansa, individual izlanishlarini olib borishga undaydi.

FOYDALANILGAN MANBALAR VA ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev.Sh.M Yangi O'zbekistonda erkin va ozod yashaylik 2023-yil Toshkent
- 2.D.J. Urakov, R.N. Tursunov, A.A. Biykuziyev, B.B. Xaynazarov Jahon tarixi /o'quv qo'llanma/. - Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo", 2020
3. Abdullaev, R. "O'zbekiston tarixi: Qadimgi davrdan hozirgacha". Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2018.
4. Qodirov, M. "Tarix o'qitish metodikasi". Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Zohidov, A. "Tarixiy manbalar va tekshiruv o'quv jarayonidagi o'rni". Toshkent: Sharq nashriyoti, 2015.
6. "Tarix darslarida amaliy mashg'ulotlar" qo'llanmasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2019.